

DE SOUVEREIN BALJUW VAN VLAANDEREN: BREEKIJZER IN HET CONFLICT TUSSEN STE- DELIJK PARTICULARISME EN BOURGONDI- SCHE CENTRALISATIE (*)

M. BOONE°

Het ware verkeer om, afgaand op de naam van zijn ambt, in de soeverein baljuw het hiërarchisch hoofd van de baljuws te willen herkennen. Hij was integendeel een specifieke ambtenaar met een originele opdracht die hem bevoegdheid gaf in zaken die aan de gewone baljuws ontsnapten. Als dusdanig betekende zijn functie een aanvulling van het bestaande baljuwsnet en kadert haar oprichting in de bewuste centraliserende politiek die Lodewijk van Male reeds aan het einde van zijn regering had ingezet (1372: eerste vermelding) en die door de Bourgondische hertogen werd uitgebouwd¹. Traditioneel selecteerden de vorsten de soeverein baljuws uit de hoge adel. Meestal waren het vertrouwensfiguren van de vorst die een titel van raadsheer of kamerling voerden, en die vaak met vertrouwelijke, diplomatieke opdrachten werden belast.

Tot de voornaamste bevoegdheden van de soeverein baljuw behoorden in de eerste plaats zijn optreden als rechter, waarbij hij terzelfdertijd vervolgingsambtenaar en rechter was. Aldus had hij als opdracht het opsporen en terechtstellen van ongewensten over het gehele graafschap. "Purger le pays de mauvaises gens" zo omschreef Filips Wielant kernachtig de opdracht van de soeverein baljuw². In

* Gebruikte afkortingen: ADN: Archives départementales du Nord, Lille (Rijsel, Frankrijk); ARA: Algemeen Rijksarchief Brussel; Rk. AL: fonds rekenkamers, acquits de Lille; SAG: Stadsarchief Gent.

° Dr. in de geschiedenis; bevoegdverklaard navorsers N.F.W.O.; Aannemersstraat 23, 9110 Gent.

1. Ontstaan, ontwikkeling en bevoegdheid van de soeverein baljuws werden uitgebreid behandeld door J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Bourgondische periode*, Brussel, 1967, (*Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren*, nr. 62), pp. 1-109, waarop we voor deze de omschrijving van de bevoegdheden en van de terreinen waarop centrale ambtenaren bij voorkeur actief waren, terugvallen.

2. Ph. WIELANT, *Recueil des Antiquités de Flandre*, (ed. J.-J. De Smet), in: *Corpus chronicorum Flandriae*, t. IV, Brussel, K.C.G. in-4, 1865, p. 109.

de praktijk blijkt dit vooral neer gekomen te zijn op het opsporen van personen die banbreuk hadden gepleegd. De procedure verliep voor deze enige rechter vlug, als strafmaat hanteerde hij daarbij in nagenoeg alle door hem behandelde gevallen compositie of executie.

De tweede belangrijke bevoegdheid hield met de uitoefening van het genaderecht verband. Dit kon enerzijds door het verlenen van remissie (de soeverein baljuw was de enige ambtenaar die naast de vorst over deze bevoegdheid beschikte), anderzijds door het herroepen van verbanningen. Het onderscheid tussen beide was doorgaans erg subtiel. Wat ze hoe dan ook gemeen hadden was dat in beide mogelijkheden de hele operatie op een financiële transactie met de soeverein baljuw neerkwam. Het verlenen van remissies en het herroepen van verbanningen leverde deze ambtenaar het gros van zijn inkomsten op. Veel werd aldus van de integriteit van één enkel persoon afhankelijk gemaakt, wat onvermijdelijk tot ontsporingen leidde. Naast diverse erg dubieuze praktijken waarin de rechtszekerheid volledig zoek raakte, was geldhonger de meest frequent geformuleerde klacht aan het adres van de soeverein baljuws. Een enquête naar het optreden van soeverein baljuw Colard de le Clite (heer van Komen en gewezen baljuw van Gent) in 1441-43 wees uit dat hij 1.066 lb. gr. gerechtsinkomen verduisterd had. Dat hij ondanks het bijzonder bezwarende rapport in dienst bleef, is eens te meer tekenend voor de structurele zwakte van het staatsapparaat, dat al te dikwijls zijn hooggestemde aspiraties op lokale machtsstructuren en gevestigde belangen zag stuk lopen. Toch vertoont de Bourgondische periode een erg geleidelijke afkalving van de bevoegdheden van de soeverein baljuws. Naarmate de jongere Raad van Vlaanderen in de rechtsbedeling in het graafschap ingeburgerd raakte, vormde zij immers een valabel alternatief voor de soeverein baljuws. Het was echter voornamelijk de onduidelijkheid over de wijze waarop de soeverein baljuws met de uitoefening van het genaderecht omsprongen die voor de meeste interne wrijvingen tussen deze ambtenaren en de overige geledingen van het staatsapparaat verantwoordelijk was. Uiteindelijk, in 1500, zou deze laatste bevoegdheid hen trouwens ontnomen worden. Dat zij hem zolang wisten te behouden mag evenwel symptomatisch heten voor het proces van staatsvorming, waarbij een dergelijk quasi autocratisch optredend ambtenaar met verregaande bevoegdheden en een terechte reputatie van brutaal en gewelddadig optreden functioneel was. Dit gold voornamelijk ten aanzien van de particularistische schepen-

banken wier macht voor de centrale staat op termijn een veel fundamentele bedreiging vormde dan deze van een nauwelijks aan regels gebonden politionele ambtenaar. Uitgerekend de bevoegdheid om verbanningen uitgesproken door stadsschepenen ongedaan te maken, vormde een geducht wapen tegen de aanspraken van de grote Vlaamse steden op jurisdictioneel vlak, dewelk op hun beurt een nauwelijks te onderschatten rol in de uitbouw van de machtsbasis van deze steden in het graafschap speelden³. De verbanning was overigens een zo typisch stedelijke repressievorm dat de aantasting ervan door een centrale ambtenaar de nodige reacties diende uit te lokken⁴. De centrale overheid was zich hiervan overigens zeer goed bewust, zoals de ordonnantie leert die Filips de Goede op 24 februari 1466 (n.s.) op verzoek van de Brugse burgemeesters en schepenen uitvaardigde. In de narratio van dit stuk, waarin de vorst zijn soeverein baljuw aanmaant om voortaan strikter toe te zien op de concrete uitwerking van het herroepen van verbanningen, is erg nadrukkelijk sprake van de "tres grant esclandre de justice et diminution du bien publique d'icelle nostre ville" die het gevolg is van de wel erg permissieve interpretatie die de bannelingen aan hun door de soeverein baljuw toegestane terugkeer in het graafschap hechtten. Nochtans, aldus de hertog in hoogsteigen persoon, steunt het welzijn van Brugge en van zijn bevolking op de handel en op het vrije verkeer van vreemde kooplui, welke gang van zaken "a besoing d'estre maintenue et gardee en bonne justice en pugnissant et corrigant les malfaiteurs et delinquans par ban ou autrement"⁵.

Waar toe een conflict tussen stedelijk particularisme en het optreden van de soeverein baljuw aanleiding kon geven, illustreert de ver-

3. Zoals we in het geval van Gent konden aantonen: M. BOONE, Openbare diensten en initiatieven te Gent tijdens de late middeleeuwen (14de-15de eeuw), in: *Het openbaar initiatief van de gemeenten in België. Historische grondslagen (ancien régime). Handelingen van het 11de internationaal colloquium, Spa, 1-4 sept. 1982*, s.l., 1984, (Gemeentekrediet van België, historische uitgaven, reeks in-8, nr. 65), pp. 74-81.

4. Over verbanning als typisch stedelijke repressievorm, cf. R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw*, Brussel, 1954, (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, nr. 19), pp. 155-156.

5. L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de la ville de Bruges*, dl. 2, Brussel, 1875, pp. 58-59.

banning door Gent in 1400 van soeverein baljuw Jacob Van Lichtervelde. We komen niet meer op het via de literatuur voldoende bekende verloop van deze botsing terug⁶. Wel lijkt het aangewezen te herhalen dat de zaak gedurende ongeveer twee jaren de meeste politieke energie in Vlaanderen, zowel van de kant van de vorst en zijn administratie als van deze van de Vier Leden heeft opgeslorpt en dat ze zelfs tot een diplomatiek offensief van de Franse kroon, die de Bourgondische hertog Filips de Stoute in deze ter hulp schoot, heeft aanleiding gegeven⁷. Dat de zaak op een compromis uitliep, ingegeven door het wederzijds ontzag dat de beide partijen elkaar inboezemden, mag worden toegeschreven aan het feit dat een definitieve overwinnaar na uitputting van de argumenten en na het opbod in symbolisch geladen rechtshandelingen (verbanning en verbreking ervan) slechts via een openlijk (militair) conflict kon aangewezen worden. Zowel de hertog als de stad schrokken daar in 1400 voor terug, voor beide was het spookbeeld van de Gentse oorlog van 1379-1385 immers nog heel levendig.

Het conflict tussen particularisme en soeverein baljuws zou zich dan ook voortslepen, en nu eens voor de ene dan weer voor de andere partij puntenwinst opleveren. Een indicator van de op- en afgaande intensiteit leveren de rekeningen van de soeverein baljuws. Het aantal afgekochte verbanningen/remissies vormde daarin, zoals we stelden, de voornaamste inkomstenbron. In onderstaande tabel geven we een overzicht van het aantal verbanningen, oorspronkelijk uitgesproken door een der schepenbanken van een der Vier Leden van Vlaanderen (Gent, Brugge, Ieper en het Brugse Vrije) en achteraf door toedoen van de soeverein baljuw ongedaan gemaakt. Dit in de hypothese dat het optreden van deze centrale

6. Het feitelijk verloop van de zaak De Lichtervelde wordt het best gereconstrueerd, al vertoont de auteur (uit bewondering voor zijn voorvader?) een totaal onvermogen om voor de Gentse standpunten ook maar enig begrip op te brengen, bij P. DE LICHTERVELDE, *Un grand commis des ducs de Bourgogne, Jacques de Lichtervelde, seigneur de Coolscamp*, Brussel, 1943, pp. 61-93.

7. Over de rol der Leden: W. PREVENIER, *De Leden en de Staten van Vlaanderen (1384-1405)*, Brussel, 1961, (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, nr. 43), pp. 64-65, 70-71, 215-216; een situering in de algemene politieke context: IDEM, *De charmes van de diplomatie: centraliserende hertogen van Bourgondië in de (machts)balans met een autonomistisch Gents stadspatriciaat, 1379-1438*, in: *Naamkunde*, 17, 1985, (*Feestbundel voor Maurits Gyselsing, II*), pp. 295-298; over de Gentse standpunten en het Franse optreden: M. BOONE, *Particularisme gantois, centralisme bourguignon et diplomatie française. Documents inédits autour d'un conflit entre Philippe le Hardi, duc de Bourgogne, et Gand en 1401*, in: *Bulletin de la commission royale d'histoire*, CLII, 1986, pp. 55-61.

ambtenaar tegen uitgerekend deze vier schepenbanken, die in de representatieve organen als tegenspelers bij uitstek van de vorstelijke centralisatie golden, onthullend is voor de machtsstrijd tussen particularisme en centralisatie.

Tabel: aantal afgekochte verbanningen/remissies per rekening van de soeverein baljuw (1375-1488), absoluut aandeel van de verbanningen, oorspronkelijk door een der Vier Leden uitgesproken, procentueel aandeel van het totaal aantal verbroken verbanningen voor de Vier Leden samen.

<i>Soeverein baljuw ambtsperiode verbanningen</i>	<i>Totaal aantal afgekochte</i>	<i>Gent</i>	<i>Brugge</i>	<i>Ieper</i>	<i>Brugse Vrije</i>	<i>% 4 Leden</i>	<i>refer.</i>
Goswin De Wilde							
1375, 17/9-1376, 14/1	22	6	6	3	-	68,18	(08)
1376, 14/1-5/5	22	8	5	-	1	63,64	(09)
1376, jan-5/5	38	4	12	3	2	55,26	(10)
1377, 12/1-11/5	16	3	9	1	-	81,25	(11)
Johan, heer Van Kapelle							
1386, 7/5-17/9	22	-	8	-	3	50,00	(12)
1386, 17/9-1387, 14/1	6	1	4	-	-	83,33	(13)
1387, 14/1-6/5	10	2	4	-	-	60,00	(14)
1387, 7/5-16/9	17	1	4	2	2	52,94	(15)
1387, 16/9-1388, 13/1	24	4	7	4	2	70,83	(16)
1388, 11/5-21/9	15	3	6	-	3	80,00	(17)

8. ADN, B 5627/148352.

9. ADN, B 5627/148354.

10. ADN, B 5627/148360.

11. ADN, B 5627/148355.

12. ADN, B 5627/148357.

13. ARA, Rk. rolrekening 851.

14. ADN, B 5627/148358.

15. ARA, Rk. rolrekening 852.

16. ADN, B 5628.

17. ARA, Rk. 13505.

De souverain baljuw

Jacob Van Lichtervelde

1400, 12/1-10/5	19	8	3	1	-	63,16	(18)
1400, 10/5-19/9	32	18	6	-	1	78,13	(19)
1400, 20/9-1401, 10/1	24	-	13	1	-	58,33	(20)
1401, 10/1-9/5	20	7	1	1	1	50,00	(21)
1401, 9/5-19/9	30	13	3	-	2	60,00	(22)
1401, 19/9-1402, 9/1	48	4	9	3	1	35,42	(23)

Alexander Spierinc

1402, 18/2-8/5	25	6	12	2	-	80,00	(24)
1402, 8/5-18/9	37	4	17	2	1	64,87	(25)
1402, 18/9-1403, 8/1	51	26	11	2	1	78,43	(26)
1403, 8/1-29/3	17	3	2	1	1	41,18	(27)

Monfrand Van Eessene

1403, 1/5-17/9	34	13	11	2	-	76,47	(28)
1403, 17/9-1/10	10	7	1	-	-	80,00	(29)

Jacob Van Lichtervelde

1403, 1/10-1404, 14/1	23	15	5	1	-	91,30	(30)
1404, 14/1-5/5	20	6	7	1	1	75,00	(31)
1404, 5/5-11/8	22	5	8	-	-	59,09	(32)

18. ADN, B 5629.

19. ADN, B 5630.

20. ADN, B 5631.

21. ADN, B 5632.

22. ADN, B 5633.

23. ADN, B 5634.

24. ADN, B 5635.

25. ADN, B 5636.

26. ADN, B 5637, dubbel in: ARA, Rk. 13506.

27. ADN, B 5638.

28. ADN, B 5639.

29. ADN, B 5640.

30. ADN, B 5641, dubbel in: ARA, Rk. 13507, dubbel van de eerste folio: ADN, B 5663/148363.

31. ADN, B 5642.

32. ADN, B 5643.

Monfrand Van Eesene

1404, 11/8-1405, 12/1	34	15	11	1	-	79,41	(33)
1405, 12/1-11/5	24	7	3	-	-	41,67	(34)
1405, 11/5-17/8	4	1	2	-	-	75,00	(35)

Felix, heer Van Steenhuize

1405, 17/8-1406, 11/1	9	1	3	2	-	55,56	(36)
1406, 11/1-10/5	24	15	3	-	1	79,17	(37)
1406, 10/5-20/9	25	13	1	1	-	60,00	(38)
1406, 20/9-1407, 10/1	17	12	1	-	-	76,47	(39)
1407, 10/1-9/5	16	7	3	-	-	62,50	(40)
1407, 9/5-19/9	27	6	11	1	-	66,67	(41)
1407, 19/9-1408, 9/1	19	6	5	-	2	68,42	(42)
1408, 9/1-7/5	17	7	3	-	-	58,82	(43)
1408, 7/5-17/9	14	3	4	-	1	57,14	(44)
1408, 17/9-1409, 14/1	11	3	2	1	-	54,55	(45)
1409, 14/1-6/5	17	4	7	-	-	64,71	(46)
1409, 6/5-16/9	11	1	6	1	-	72,73	(47)
1409, 16/9-1410, 13/1	13	4	4	1	-	69,23	(48)
1410, 13/1-5/5	15	3	3	-	-	40,00	(49)
1410, 5/5-22/9	11	2	5	-	1	72,73	(50)

33. ADN, B 5644.

34. ADN, B 5645.

35. ADN, B 5646.

36. ADN, B 5647.

37. ADN, B 5648.

38. ADN, B 5649.

39. ADN, B 5650.

40. ADN, B 5651.

41. ADN, B 5652;

42. ADN, B 5653.

43. ADN, B 5654.

44. ADN, B 5655.

45. ADN, B 5656.

46. ADN, B 5657.

47. ADN, B 5658.

48. ADN, B 5659.

49. ADN, B 5660.

50. ADN, B 5661.

De souverain baljuw

1410, 22/9-1411, 12/1	12	2	5	-	-	58,33	(51)
1420, 8/1-6/5	18	9	4	2	1	88,89	(52)
1420, 6/5-16/9	16	10	-	3	-	81,25	(53)
1420, 16/9-1421, 13/1	23	9	8	-	-	73,91	(54)

Jehan de le Clite (de Comines)

1428, 10/5-20/9	28	16	3	2	1	78,57	(55)
1428, 20/9-1429, 10/1	34	21	4	1	-	76,48	(56)
1429, 19/9-1430, 9/1	23	7	4	3	-	60,87	(57)
1431, 7/5-17/9	37	20	9	1	-	81,08	(58)
1431, 17/9-1432, 17/1	27	12	5	3	-	74,07	(59)
1433, 21/9-1434, 11/1	22	13	2	2	-	77,27	(60)
1434, 11/1-10/5	22	7	8	-	1	72,73	(61)

Joos Van Halewijn

1464, 16/1-16/5	57	18	7	3	3	54,39	(62)
1464, 16/5-16/9	72	13	13	11	1	52,78	(63)
1464, 16/9-1465, 16/1	31	6	5	-	-	35,48	(64)
1465, 15/1-1466, 16/1	56	16	8	6	-	53,57	(65)

Daniel Van Praet

1487, 15/1-1488, 15/1	54	27	2	-	3	59,26	(66)

---

51. ADN, B 5662.

52. ARA, Rk. 13508.

53. ARA, Rk. 13509.

54. ARA, Rk. 13510.

55. ARA, Rk. 13511.

56. ARA, Rk. 13512.

57. ARA, Rk. 13513.

58. ARA, Rk. 13514.

59. ARA, Rk. 13515.

60. ARA, Rk. 13516.

61. ARA, Rk. 13517.

62. ARA, Rk. 13518.

63. ARA, Rk. 13519.

64. ARA, Rk. 13520.

65. ARA, Rk. 13521.

66. ARA, Rk. 13522.

Wat opvalt bij deze tabel, die op basis van alle voor de Bourgondische periode bewaarde rekeningen van souverein baljuws is geconstrueerd, is dat doorgaans een significante meerderheid van de door de soeverein baljuw herroepen verbanningen op straffen uitgesproken door een der Vier Leden betrekking heeft. Van de in totaal 58 rekeningen zijn er amper 5 waarbij het percentage van herroepen verbanningen, teruggaand op een vonnis van een der schepenbanken der Leden, minder dan 50% bedraagt; in 33 gevallen schommelt deze verhouding tussen de 50 en 75%; in 20 gevallen wordt de drempel van 75% moeiteloos overschreden. Het verschijnsel is daarenboven nog opvallender voor de drie stedelijke schepenbanken, het plattelandsgebied van het Brugse Vrije speelt in het tot stand komen van bovenvermelde verhoudingen immers zo goed als geen rol. Ofschoon de demografische factor in het uitzonderlijk sterk geürbaniseerde Vlaanderen, waar ca. 36% van de bevolking in steden verbleef, en nog eens ruim de helft daarvan in de drie grote steden Gent, Brugge en Ieper, niet uit te sluiten is⁶⁷, lijkt een direct, lineair verband tussen bevolkingsomvang, criminaliteit en aantal verbanningen onbewijsbaar. Zoals reeds aangestipt, was verbanning bovendien een typisch stedelijke repressievorm, wat eveneens voor een gedeeltelijke vertekening van het aantal teruggeroepen banningen van stedelijke komaf in het voordeel van deze laatste groep, mag verantwoordelijk geacht worden.

In elk geval kan een eventuele politieke achtergrond niet zomaar uitgesloten worden. Wanneer men bovendien nog bedenkt dat grosso modo de helft van de in bovenstaande tabel opgenomen gevallen op oorspronkelijk Gentse gevallen betrekking heeft, en dat uitgerend met deze stad de wrijvingspunten tussen centralisatie en particularisme het talrijkst waren, lijkt het dan ook aangewezen dieper op de eventuele politieke verbanden in te gaan⁶⁸.

Afgezien van de onmiskenbare fluctuaties die toe te schrijven zijn aan de persoonlijke ijver en bereidheid om zich in een conflict met

67. W. P. BLOCKMANS, G. PIETERS, W. PREVENIER en R. W. M. VAN SCHAİK, Tussen crisis en welvaart: sociale veranderingen 1300-1500, in: *(Nieuwe) Algemene geschiedenis der Nederlanden*, dl. 4, Haarlem, 1980, p. 45.

68. Een overzicht van het Gentse particularisme en de doorgaans erg juridisch verwoorde aspecten ervan: M. BOONE, *Gent en het Bourgondische staatsvormingsproces, ca. 1385 - ca 1453. Een financiële en sociaal-politieke geschiedenis*, RU-Gent, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, academiejaar 1987-88, Band 2, pp. 389-452.

Gent of met een schepenbank van een der andere Leden te storten en die voor elk individueel soeverein baljuw uiteraard verschillend zijn⁶⁹, onthult tabel 1 ook verbanden die meer op de algemene context van de politieke verhoudingen in het graafschap betrekking hebben. Zo valt het op hoe in de jaren volgend op de vrede van Doornik (18 december 1385) zowel inzake absolute aantallen als in procentuele verhoudingen weinig door Gent verbannen bannelingen door de soeverein baljuw Jehan, heer van Kapelle werden begenadigd. Dat dit een uiting zou zijn van een laag aantal verbanningen of van een schroom bij de soeverein baljuw om politiek geladen dossiers aan te pakken wordt door de feiten weerlegd (cf. infra). Eerder kan gewag gemaakt worden van een wederzijds ontzag bij beide partijen en van de wil om het moeizaam bereikte akkoord niet in het gedrang te brengen.

Tijdens de eerste ambtsperiode van Jacob van Lichtervelde komt hier op een erg nadrukkelijke wijze verandering in. Het herroepen van bannelingen werd overigens met politieke bijbedoelingen door de overheid aangewend: ten bewijze hiervan het feit dat in de rekening volgend op de verbanning door Gent van Jacob Van Lichtervelde (die op 14 augustus 1400 plaatsgreep) het aantal herroepen Gentse verbanningen plotseling op nul terugviel. Kennelijk wou men ten alle prijze vermijden dat olie op het vuur werd gegoten. Opmerkelijk is dat terzelfdertijd het aantal herroepen Brugse bannelingen een piek bereikt. Ongetwijfeld weerspiegelt dit de behoefte van de soeverein baljuw om zijn door het tijdelijk ontzien van Gent geslonken inkomen op peil te houden. Er mag verder eveneens gedacht worden aan het uitzenden van een signaal dat de bereidheid om aan particularistische strevingen weerwerk te bieden, intact bleef.

De overheid moet in een spoedige oplossing van het conflict hebben geloofd, vermits de soeverein baljuw weliswaar niet ophield met bannelingen genade te verlenen (het totale aantal bleef op een als normaal te beschouwen niveau), maar daarbij angstvallig vermeed om de Gentse gevoeligheden nog meer te prikkelen. Pas bij de aanvang van 1401, wanneer het duidelijk is geworden dat de onderhandelingen een proces van lange adem zouden worden en de

69. In het concrete geval van Jacob Van Lichtervelde kan o.a. op een familiale achtergrond gewezen worden die de rancune van Gent tegen hem als telg van een familie die tijdens de Gentse oorlog van 1379-85 op militante wijze de vorstelijke zaak gediend had, helpt verklaren: IDEM, *Particularisme gantois*, p. 55.

Frans kroon reeds op het toneel was verschenen⁷⁰, hernemen de herroepingen van Gentse bannelingen. Filips de Stoute had duidelijk de hoop om een vlugge diplomatieke oplossing te bereiken opgegeven, en gooide dan maar het roer om: het nastreven van een compromis werd voor een meer principiële houding ingeruild. Ook na het tijdelijk elimineren van Jacob Van Lichtervelde als soeverein baljuw bleef onder diens opvolgers, Monfrand van Eessene en Alexander Spierinc, het aantal door hen begenadigde bannelingen op peil. Wat betekende dat het de vorst menens was om de bevoegdheden van zijn centrale ambtenaar te verdedigen. Het tijdelijk opofferen van Jacob Van Lichtervelde impliceerde m.a.w. niet het opgeven van het principe dat diens ambt incarneerde. Tijdens de daaropvolgende jaren bleef het aantal begenadigde bannelingen grosso modo op een constant peil. Uitschieters waren alvast in het geval van Gent: het einde van de jaren '20 en de aanvang van de jaren '30, een periode waarin het politiek erg onrustig was in Gent. De schaarse rekeningen die over het optreden van soeverein baljuw Joos van Halewijn tijdens de jaren 1464-66 getuigenis afleggen en die dienen gesitueerd te worden in een periode waarin het stedelijk particularisme na de nederlaag van Gent tegen Filips de Goede in 1453 erg zwak stond, bevestigen in grote lijnen de politieke hypothese. Enerzijds bewijst het totale aantal afgekochte verbanningen dat het verschijnsel, bij ontstentenis van reactie uit stedelijke hoek, zich relatief ongestoord kon ontwikkelen; anderzijds daalt het relatieve aandeel van teruggeroepen verbanningen die door een schepenbank der Vier Leden uitgesproken waren, een aanwijzing dat minder druk op deze schepenbanken nodig was, wat de politieke rol van de soeverein baljuws kracht bijzet. De enige rekening die voor de bijzonder woelige periode van de burgeroorlog tegen Maximiliaan van Oostenrijk werd overgeleverd, bevestigt deze instelling. Het aantal Gentse bannelingen dat door soeverein baljuw Daniel van Praet wordt begenadigd is opvallend groot. Voor de meesten

70. *Ibidem*, p. 53. Rond Kerstmis 1400 had Filips de Stoute in Parijs een bijeenkomst met de Vier Leden, raadsheren van de Raad en Jacob Van Lichtervelde belegd, in de hoop alsnog tot een compromis te kunnen komen, cf. P. DE LICHTERVELDE, *op. cit.*, pp. 66-67.

onder hen geldt dat hun verbanning ongedaan gemaakt wordt omdat deze omwille van "commocion en la dicte ville" door de opstandige Gentse stadsmagistraat was uitgesproken⁷¹.

Men dient zich evenwel te hoeden om deze politieke interpretatie op elk optreden van de soeverein baljuw te enten. De schaarste aan bewaard gebleven rekeningen, die zowat de enige bron vormen om dit optreden in de praktijk te evalueren, volstaat om enige reserves aan de dag te leggen. Zowel in de stedelijke milieus als op de diverse echelons van de centrale staat waren daarenboven individuen of groepen actief, wier belangen niet steeds gelijklopend waren met deze van de instelling die zij bevolkten. Niet elke door de soeverein baljuw toegestane begenadiging vormde voor de lokale machthebbers een steen des aanstoets. Talrijke posten uit de rekeningen van deze centrale ambtenaar vermelden immers de tussenkomst van diverse lokale gezagsdragers die bij de soeverein baljuw ten gunste van deze of gene banneling zijn tussengekomen. In vele gevallen is deze tussenkomst logisch en ligt hij in de lijn van een pro-vorstelijk engagement, zodat hier de vinger op een informele wijze van machtsuitoefening wordt gelegd, die op meerdere niveaus van de Bourgondische staat kan worden aangewezen⁷². Dit is bijvoorbeeld het geval voor diverse vorstelijke ambtenaren van Gentse afkomst, of voor leden van Gentse geslachten behorend tot de voorterij en bekend om hun trouw aan de hertog, of voor iemand als

71. Voor de politieke achtergrond en de groei van twee politieke partijen met een duidelijk onderscheiden gezindheid (pro en contra de vorstelijke centralisatie), en terzelfdertijd voor een situering van het jaar 1487-88 als een jaar waarin de radikale antivorstelijke partij het in Gent weer voor het zeggen had: W. P. BLOCKMANS, *Autocratie ou polyarchie? La lutte pour le pouvoir politique en Flandre de 1482 à 1492, d'après des documents inédits*, in: *Bulletin de la commission royale d'histoire*, CXL, 1974, pp. 293-302.

72. Een overzicht bij IDEM, *Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit als symptomen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden*, in: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 11, 1985, pp. 236-240.

overdeken en vleeshouwer Jacob Van Hertbuer die als vorstelijk aanhanger bekend stond⁷³. Analoge vaststellingen dringen zich in het geval van Brugge op: bij de aanvang van de 15de eeuw lijken zowel de aldaar verblijvende financiers van Genuese afkomst, de Rapondi, de schout en lokale edelen (als de heer van Gistel) of de stadspensionaris en Bourgondisch topdiplomaat Nicolaas Scoorkine bij de soeverein baljuw ten voordele van verbannen misdadigers van gemeen recht te zijn tussengekomen⁷⁴.

Minder evident lijken de gelijkaardige tussenkomsten van figuren behorend tot de corporatieve elite⁷⁵, waarvan we weten uit het verloop van het conflict rond de verbanning van Jacob Van Lichtervel-

73. Deze laatste kwam in 1388 tussen ten gunste van Hannen Hels, voor 10 jaar verbannen wegens "onnutscepe": ARA, Rk. 13505, f 1 v; verder kwam meester Gillis le Foulon, vorstelijk ambtenaar in 1388 op voor Costin Van Goethem, verbannen wegens doodslag: *ibidem*, f 2 r; Johan Utenhove fs. Clays in 1405 ten gunste van Katherine Spildorens, verbannen wegens "onnutscepe": ADN, B 5645; meester Heindrik Goethals en Johan Van Ogierlande (zoon van baljuw Dankaart) in 1406 voor Lievin Damman (verbannen wegens "deshonneste"): ADN, B 5648. Interessant voor de procedure is de overweging van de soeverein baljuw dat deze Lievin reeds een genadebrief van de vorst bezat "signees et passees mais non pas seellees, par ce qu'il n'avoit de quoy paier le seel".

74. ADN, B 5635, f 2r, anno 1402: Philippe Rapondi, broer van Dino, kwam tussen ten voordele van de weduwe van Pieter De Grote en haar dochter, allebei verbannen omwille van publieke ruzie; schout Johan Slijp en de heer van Gistel voor Katerine Vander Vederiere, verbannen omwille van koppelarij. Johan de Schoenmaker, verbannen wegens "indeue conversation" verkreeg een verbreking op bevel van kanselier Canard, die op zijn beurt handelde "a la priere de sire Nicolas Schorkine". Over deze laatste: W. PREVENIER, Scoorkine (Niclais), in: *Biografie nationale*, t. XXX, 1958, Brussel, kol. 761-763. Over de Rapondi die voornamelijk tijdens de regering van Filips de Stoute de financiële scène bezetten: A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Les finances du duc de Bourgogne Philippe le Hardi (1384-1404)*. *Economie et politique*, Brussel, 1984, (*Université libre de Bruxelles, fac. de philosophie et lettres, LXXXX*), pp. 343-344 en 399.

75. Onmiddellijk na de zaak de Lichtervelde (in 1402) kwam in Gent Jacob Van Oudenhuis, overdeken der kleine neringen, met succes bij soeverein baljuw Alexander Spierinc tussen om de ban die Liesbet Scattemans omwille van koppelarij had opgelopen te herroepen: ARA, Rk. 13506, f 1 r. Dezelfde overdeken herhaalde dit in 1406 ten voordele van (een familielid?) Philips Van Oudenhuis, verbannen wegens "onnutscep": ADN, B 5648. Van hetzelfde allooi lijken de tussenkomsten van Johan Everwijn schepen van Gent in 1408, ten voordele van Gillis Ruekins, verbannen wegens pooierij: ADN, B 5454; van de deken van de schippers in 1409 voor 3 schippers verbannen omdat ze schepen met een grotere tonnemaat dan toegelaten op de Lieve hadden in vaart gebracht: ADN, B 5659; en van Johan Colman, schepen van Gent in 1387 ten voordele van zijn zoon Gillis: ADN, B 5628.

de dat alvast in Gent in hun kringen de meest onverzoenlijke tegenstanders van de centralisatiepolitiek van de hertog dienden gezocht⁷⁶. We weten uiteraard niets over het aantal van deze tussenkomsten dat een weigering van de soeverein baljuw opleep. Erg groot kan dit vermoedelijk niet geweest zijn. Vermits een instemming van deze ambtenaar de kassa deed rinkelen en men o.m. na de enquête uit de jaren '40 niet meer van de geldhonger van de gemiddelde soeverein baljuw moet overtuigd worden, ligt het niet voor de hand te veronderstellen dat hij dikwijls een weigerachtige houding zou gedemonstreerd hebben. De juridische voorwaarden waaraan de banneling diende te voldoen waren bovendien vrij summier en doorgaans tot een financiële operatie te herleiden. Er diende met name een vrede met de benadeelde partij gesloten te zijn. Het feit dat figuren die niet met de pro-vorstelijke groepen binnen Gent kunnen in verband worden gebracht, zoete broodjes bakten met de soeverein baljuw, symbool van het gehate centralisme, lijkt ons voor wat de motieven van de ambtenaar in kwestie betreft aan zijn zucht naar financieel gewin te mogen worden toegeschreven. Voor de betrokken go-betweens die opmerkelijk allen politieke figuren waren, kan gedacht worden aan de voor hun politieke carrière gustige effecten, als binding aan hun persoon en uitbouw van een cliënteel. Terzelfdertijd waarschuwt deze vaststelling ons andermaal voor een te sterke zwart-wit voorstelling van de tegenstelling stad-soeverein baljuw. Men dient hierin de nodige ruimte voor veel grijs te voorzien.

Hetzelfde geldt voor de onderlinge verhoudingen in het vorstelijke kamp. Bij de schets van de bevoegdheden en het optreden van de soeverein baljuw trokken we reeds de aandacht op de wrijvingen die vooral bij het uitoefenen van het genaderecht, tussen een eerder op gewin uitzijnde soeverein baljuw en een meer voor principiële stellingnamen gewonnen Raad van Vlaanderen konden verwacht worden. We konden daarvan in de praktijk voor onze periode en m.b.t. Gentse aangelegenheden verschillende echo's opvangen. Dat binnen dit spanningsveld eerder naar Gentse voorbeelden wordt gerefereerd is niet verwonderlijk. Gedurende het grootste deel van de Bourgondische periode resideerde de Raad immers in de Artevelde-

76. Uit het verslag dat baljuw Dankaart van Ogierlande op 9 juli 1401 ten behoeve van de Raad van Vlaanderen over de deliberaties in de Gentse collatie m.b.t. de zaak de Lichtervelde opstelde, is uitdrukkelijk van de radicale houding bij zowel het lid van de weverij als dat van de kleine neringen sprake: M. BOONE, *art. cit.*, p. 98.

stad, wat mede verklaart waarom de meeste wrijvingen zich met Gentse kwesties als achtergrond voordeden.

Zo maande de Raad van Vlaanderen op 14 juli 1433 de soeverein baljuw aan om met bekwame spoed werk te maken van het opsporen en bestraffen van rovers die de streek tussen Gent en Oudenaarde onveilig maakten "pour contenter ceulx de Gand"⁷⁷. Verder liet de Raad herhaaldelijk aan de soeverein baljuw weten: "qu'il se gardast bien de donner remission ou rappel de ban" in bepaalde gevallen, wanneer het Gentse bannelingen betrof en hun genade protest vanwege de Gentse schepenen kon opleveren⁷⁸. De soeverein baljuw stond daarbij minder op zijn rechten dan dat hij oog had voor zijn beurs. Zo gaf Colard de le Clite, soeverein baljuw in 1448, aan de Raad van Vlaanderen toe om op verzoek van Gent Johan Mettenmonde, banneling en gevangen te Gent en houder van een remissie vanwege de soeverein waarvoor de betrokkene betaald had, te laten executeren. Hij voegde er aan toe dat "la dicte remission estre de nul effect veu que le dit malfacteur n'avoit point pais a partie"⁷⁹. Tijdens de Gentse opstand maakte dezelfde soeverein baljuw zich blijkens een brief van de Raad van Vlaanderen van 21 april 1452, gericht aan kanselier Rolin, schuldig aan overdreven en niet steeds verdedigbare "prinses et composicions que faisait monseigneur le souverain bailli ou Westpays de Flandres sur plusieurs qu'il disoit estre bourgeois de la ville de Gand"⁸⁰. Een optreden dat kennelijk als schadelijk werd ervaren voor het imago van de centrale staat, die op hetzelfde moment dringende financiële behoeften had om de oorlog tegen Gent te voeren.

Het hoeft weinig betoog dat een stad als Gent van deze belangtenstelling tussen verschillende vorstelijke ambtenaren en instellingen gebruik maakte om haar eigen posities te verstevigen, waarbij de bannelingen vaak tot speelballen werden tussen machtsblokken

77. ARA, Rk. 21806, f 11 r.

78. ARA, Rk. 21794, f 19 v en Rk. 21795, f 15 v.

79. Waaraan de Raad toevoegde "il fut prestement executé": ARA, Rk. AL, carton 113, 3e doos, oorkonde ad datum 1 augustus 1448.

80. ARA, Rk. 21819, f 9 r en 11 r: enkele dagen later, op 27 april 1452, wordt de kanselier opnieuw ingelicht over het optreden van de soeverein baljuw die geweerd had meester Jacques Du Vinage, raadsheer bij de Raad van Vlaanderen die hem kwam aanmanen om de onrechtmatige afpersingen te staken, te ontvangen.

die belangen van een andere orde dan hun individueel lot nastreefden⁸¹. Volgend patroon tekende zich doorgaans af: de stad bracht een officieel scherp protest, meestal verwoord door de beide voltallige schepenbanken en beide overdekens, aan de Raad van Vlaanderen over en formuleerde daarbij de dreiging om bij uitblijven van enig optreden "par monseigneur le souverain ou autres officiers, ou autrement, ilz meismes en leur deffaulte y ferroient pourveoir par les doyen des blans chapperons de Gand"⁸². Twee opmerkelijke gevallen waarin deze stad uiteindelijk haar slag tegen de soeverein baljuw thuishaalde, werden betekenisvol als precedent in de stads-cartularia opgetekend. Telkenmale treden daarbij aspecten naar voor die aan de zaak een politieke tint geven die het louter juridisch debat overstijgt. De eerste keer, in 1424, is daarbij sprake van het doorduwen van de executie te Brugge van een door de soeverein baljuw begenadigde banneling, tegen de Brugse gewoontes terzake in⁸³. De tweede keer, in 1429, bekomt men de uitlevering van een banneling door de baljuw van Dendermonde, ondanks het feit dat

81. Bij wijze van voorbeeld moge het wedervaren gelden van Pierre Longhespee, voor 10 jaar uit Vlaanderen verbannen door de Gentse schepenen wegens straatroverij. In 1410 viel de banneling in handen van soeverein baljuw Felix, heer van Steenhuize, die hem in Oudenaarde opsloot. Hij verbleef er 19 weken in de gevangenis omdat de kanselier op verzoek van Gent de soeverein baljuw verboden had tot executie over te gaan. Vermits de betrokkene Gents poorter en banneling was, eiste de stad in toepassing van haar privileges het recht op executie op. Kennelijk weigerde de soeverein de gevangene uit te leveren en verdacht hij hem van andere misdaden: "le dit souverain bailli fist tant que en la fin lui fu baillié la cognoissance du dit banni". Herhaalde martelsessies in Oudenaarde en Tielt leverden evenwel geen bekentenissen op. Uiteindelijk wendde de soeverein zich tot de Raad van Vlaanderen die als advies gaf de man die hoe dan ook banneling was en banbreuk had gepleegd "vue les fortes poursieutes des diz de Gand", dan maar te executeren, wat te Tielt geschiedde: ADN, B 5660.

82. Zoals in juni 1425 i.v.m. het arresteren van struikrovers die zich in een bos tussen Eeklo en Aardenburg schuilhielden, wat een onmiddellijke mobilisatie van de baljuws van Brugge, Sluis, Aardenburg en Eeklo en van de soeverein uitlokte: ARA, Rk. 21801, f 8 r.

83. "Nietjegenstaende oec dat men binnen der zelve stede van Brugghe ballinghen ghebannen up haer hoofd niet ghecostumeert es up te rechtene, het en ware dat zij verbannen waren van moorde" (zaak van Pieter Hebberecht, fs. Jacob): SAG, reeks 93, nr. 3, f 66 r.

hij van de soeverein baljuw remissie had bekomen en spijt de poging tot informele overreding die de vorst zelf had ondernomen⁸⁴. Deze laatste was door de Raad van Vlaanderen geadviseerd om aan de Gentse eis tot uitlevering weerstand te bieden "pour l'entretenement de ses noblesse et seigneurie, laquelle seroit tres grandement diminuee ou cas que les diz de Gand en eussent la cognoissance"⁸⁵.

Het lijkt immers geen twijfel dat, afgezien van de nuanceringen waarvoor we in het voorafgaande gepleit hebben en afgezien ook van de ongetwijfeld talrijke gevallen waarin bepaalde stedelijke belangengroepen of individuele machthebbers zonder veel moeite een akkoord met de soeverein baljuw bereikten, er onmiskenbare aanwijzingen overblijven om bij de algemene stelling te blijven, dat een in het licht van de uitbouw van de Raad van Vlaanderen wat anachronistische instelling als de soeverein baljuw functioneel verantwoord bleef. Voornamelijk de nuttige effecten die zijn optreden in de strijd tegen het stedelijk particularisme kon opleveren, moeten van doorslaggevende aard zijn geweest. Alhoewel de ter beschikking staande rekeningen voor amper 24 jaar uit de gehele Bourgondische periode informatie opleveren, zijn daarin al zoveel aanduidingen van de politieke rol van de soeverein baljuw te vinden, dat er nauwelijks kan aan getwijfeld worden.

Een eerste categorie van politiek getinte motieven waarop deze ambtenaar zich steunde om het herroepen van een verbanning te motive-

84. De banneling was Jan Lichtbrouc, voor 50 jaar door Gent uit het graafschap verbannen. Blijkens een subscriptie bij de akte in het cartularium was de machtige De Grutereclan de drijvende kracht achter de Gentse démarches: Jan De Grutere fs. Simon erkende immers namens zijn vrienden en magen dat door de terechtstelling "payse ende zoendinghe" tussen hen en de familie de Lichtbroec heerste: SAG, reeks 93, nr. 3, f 51 v (5 februari 1429, n.s.).

85. ARA, Rk. 21803, f 18 r. In zijn antwoord aan de Raad had Filips de Goede laten weten dat hij meester Hendrik Goethals, deken van Luik en messire Clais Utenhove, twee van zijn vertrouwelingen van Gentse afkomst voor onderhandelingen naar Gent zou sturen (29 januari 1429, n.s.), een poging tot informele overreding die gemeten aan het resultaat, geen gunstig gevolg opleverde.

ren vormde (nog in 1402!) de loyale houding t.o.v. de vorst van de banneling, een enkele keer ook van diens vader, tijdens de Gentse oorlog van 1379-85⁸⁶. Als variant kan op het begenadigen van personen op wiens bijstand de vorst nog ooit hoopt te rekenen, gewezen worden⁸⁷.

Een tweede nauw verwante groep motieven bestond in het belonen van vorstelijke partijgangers die of zelf verbannen waren of ten voordele van een banneling tussenkwamen⁸⁸. Een derde groep verraadt een actiever ingrijpen in de politieke verhoudingen in de stad, vermits de soeverein baljuw uitdrukkelijk personen die verbannen werden "pour faire commocion en la dicte ville, contraire le paix et union d'icelle ville" begenadigt. Opvallend is daarbij dat, op een uitzondering waarbij van een gunstig advies van de Gentse baljuw

86. Dit blijkt uit de rekening van de soeverein baljuw over de periode september 1402-januari 1403, het motief om de verbanning van Gerard Vanden Dale teniet te doen: ARA, Rk. 13506, f 1 r (in dezelfde rekening komen nog gelijkaardige gevallen voor). In 1400 heette het met betrekking tot de gebroeders Coppin en Clays Vande Pale elk voor 50 jaar verbannen, dat "leur pere a esté en temps passé bon et loial vers monseigneur": ADN, B 5630. Een andere bevoegdheid, specifiek voor het ambt van soeverein baljuw, was de verkoop van verbeurdverklarde goederen (J. VAN ROMPAEY, *op. cit.*, p. 101). Nog in 1407 bleek uit de rekening van soeverein baljuw Felix, heer van Steenhuize, dat goederen ten voordele van de vorst verkocht werden die uit de nalatenschap van gesneuvelde Gentse opstandelingen afkomstig waren: ADN, B 5652. Dergelijk motief gold eveneens buiten Gent: in 1386 liet de soeverein baljuw toe aan Laurent Cloverhil, verbannen omwille van doodslag door de schepenen van het Brugse Vrije om zijn verbanning af te kopen "pour son bon partement es guerres": ADN, B 5627/148357.

87. Als voorbeeld kan het geval worden aangehaald van een zekere Clais Vanden Hove fs. Clais, een in 1406-07 teruggeroepen banneling die voordien door Brugge verbannen was, "depuis lors estant du costé de monseigneur, prins et raenchonné des Engles a Calais": ADN, B 5650; of van Pierre Le Proofst, eveneens door Brugge verbannen en geamnestieerd vanuit de overweging dat hij was "un bon maistre de canons et dont monseigneur et son dit pays seroient taillié d'estre servi bien et notablement": ADN, B 5654.

88. Tot het eerste geval mag Arend Van Damme gerekend worden, verbannen op de beschuldiging dat hij opdracht had gegeven om moorden te plegen; de soeverein baljuw hield evenwel in 1403 rekening met de gunstige adviezen van de Gentse baljuw en van Clais Utenhove en met het feit dat de banneling "a esté bon et loyal vers monseigneur et lui servy en l'office de amman en la dicte ville": ADN, B 5640. In het tweede geval verkeert Ferrand Wandaert die met succes in 1404-05 bij de soeverein baljuw tussenkwam om de verbanning van Johan Vaenkin afkoopbaar te maken. De soeverein gaat in zijn rekening nauwelijks op de banneling in, maar besteedt daarentegen opvallend veel aandacht aan het in de verf zetten van Ferrand Wandaerts verdiensten voor de zaak van de hertog "pour appaisier les gens quand il sceut que aucune destourbanche est entre eulx affin d'y en garder le paix et union de la dicte ville": ADN, B 5644.

sprake is, de soeverein baljuw in deze gevallen nooit vermeldt wie voor deze delicate gevallen is tussengekomen. Het motief waarom hij in deze gevallen de herroeping toestaat wordt al even vaag herleid tot het "par envie et rapport d'aucuns ses hayneux" waarvan de verbanning zelf het resultaat zou zijn geweest⁸⁹. Met deze laatste groep herroepingen beweegt de soeverein baljuw zich op het erg glibberige terrein van de interpretatie van zowel daden, als van de motieven die de rechters bij het beoordelen ervan zouden gehanteerd hebben. Het volledig ontbreken van de registratie van uitgesproken en teruggeroepen ballingen van de kant van de stad maakt uiteraard elke verificatie van deze beweringen, die alle uit de pen van een uitgesproken antistedelijk centraal ambtenaar gevloeid zijn, onmogelijk⁹⁰.

In een reeks gevallen, die als een variant op de laatste groep mogen beschouwd worden en waarin de soeverein baljuw genade verleent aan verbannen volders, is de politieke achtergrond erg nadrukkelijk aanwezig. Met de bedreiging voor ogen die van de conflicten tussen wevers en volders in het 14de-eeuwse Gent voor de rust en het politieke evenwicht binnen deze stad uitging, kan men zich immers moeilijk voorstellen dat een ambtenaar als soeverein baljuw Monfrand van Eessene in 1404-05 plots door medelijden met twee volders, Rael Van Wetteren en Willem De Molenare, bewogen werd. Beiden waren namelijk elk in 1374 (!) voor 50 jaar wegens moord uit Vlaanderen verbannen "sans cause raisonnable et pour faire une nouvelle aliance au contraire de notre tres redoubté seigneur et prince". In een omstandige verantwoording licht de soeverein daarop toe dat het slachtoffer van de moord een wever was en "le dit

89. Dit is het geval voor Johan Rosement in 1396, gratie verkregen in 1401 (ADN, B 5633); voor Willem Notin, verbannen in 1392, teruggeroepen in 1406 (ADN, B 5648); voor Hannekin van Aerzele, verbannen ca. 1396, teruggeroepen in 1407 (ADN, B 5651); voor Gillis De Stelle, verbannen in 1432 en twee jaar nadien begenadigd (ARA, Rk. 13517, f 1 v). In het geval van Gillis De Brune, wiens verbanning in 1409 herroepen was, is de politieke achtergrond niet zo duidelijk. Hij was verbannen wegens openbare ordeverstoring ("destourbance contre la paix et bien de la dicte ville"), maar opmerkelijk genoeg was een doorslaggevend argument voor de soeverein dat, zo er van enig oproer sprake was, het in elk geval niet "contraire de monseigneur" was: ADN, B 5658.

90. Dit houdt alvast in Gent verband met de registratie van de verbanningen, die niet door de eigenlijke stedelijke administratie geschiedde, maar tot de bevoegdheid van een erfelijke griffier, de zogenaamde klerk van de bloede, behoorde, cf. V. FRIS, *Le clerc du sang à Gand*, in: *Annales de l'Académie royale d'archéologie de Belgique*, 6e série, t. X, 1922, p. 202.

defunct leur avoit par avant grandement meffait et dont ilz ne po-voient avoir de lui aucune amendise"... Wat meer is, omdat hij wever was en zijn moordenaars volders, werden ze door een college van schepenen, allen afkomstig uit het lid van de weverij, "sans y appeller ou estre present des autres eschevins, leurs compaignons" tot de verbanning veroordeeld. Omwille van deze gang van zaken en omdat de betrokkenen "ont esté bonz et loyaux vers feu notre dit seigneur et prince cui Dieux pardoinst" stemde de soeverein baljuw, nadat 30 jaar van de verbanning erop zaten, in met de herroeping⁹¹. In 1408 had zijn opvolger genade verleend aan Pieter Van Smetlede, volder en door Gent verbannen omdat hij zich tegen de schepenen verzet had, waardoor oproer dreigde te ontstaan. De genade werd verleend nadat bleek dat dit verzett neerkwam op een verzoek aan de vorst gericht "pour recouvrir de certain point de privilege que ceulx de son dit mestier estoient acoustumé d'avoir d'anchien temps et ce qui leur fu hosté par la poissance d'aucuns d'icelle ville"⁹². In 1434 werd aan een zekere Jacob De Luchtele, genaamd Van Roedonc, voor drie jaar door Gent verbannen, de mogelijkheid geboden zijn verbanning van de soeverein baljuw af te kopen. Deze stelde niet uitdrukkelijk dat de banneling een volder was, maar daar hoeft nauwelijks aan getwijfeld te worden vermits hij verbannen was na klacht van de dekens en gezworenen van het voldersambacht "pour certaines franchises par lui fait (...) touchant les drois et ordonnances d'icellui mestier"⁹³. Een dergelijk optreden van de soeverein baljuw helpt uiteraard mee de op zich niet erg rationeel overkomende houding verklaren van de volders, die tijdens de onlusten van de jaren '20 een vrij groot vertrouwen in de vorst aan de dag legden. Ook op ogenblikken waarop het duidelijk moet zijn geweest dat de vorst in de feiten als een objectief bondgenoot van de stedelijke machthebbers optrad. Voor alles laten deze enkele toevallig overgeleverde aanduidingen betreffende het optreden van de soeverein baljuw in de voor het interne evenwicht van Gent vitale verhouding tussen wevers en volders toe, deze centrale ambtenaar effectief als een geducht wapen in de handen van de vorstelijke centralisatie te kenmerken.

91. ADN, B 5644.

92. ADN, B 5654.

93. ARA, Rk. 13517, f 3 r.

Nog tijdens de oorlog tegen Maximiliaan aan het einde van de 15de eeuw fungeerde de soeverein baljuw als breekijzer ten aanzien van het stedelijk particularisme. Soeverein baljuw Daniël Van Praet vernietigde in 1487-88 de verbanning van Laurent De Cocq en Frans Coppenhole, allebei "de commocion" uit het graafschap verbannen⁹⁴. Vooral het feit dat laatstgenoemde, een voormalig radicaal leider van de opstand, maar zelf door een andere politieke strekking geëlimineerd, door een eersterangsfiguur van de door hem bestreden centrale staat begunstigd werd, illustreert niet enkel het politieke cynisme dat de vertegenwoordigers van deze laatste in hun strijd tegen het Vlaamse particularisme demonstreerden, maar ook de effecten die een dergelijk optreden van de soeverein baljuw op de politieke weerbaarheid van de stad Gent had⁹⁵. Wat het effect van de begenadiging van Coppenhole ook kon zijn: ofwel werd de interne stabiliteit van Gent in volle opstand ondergraven, ofwel kon een verharding van de particularistische standpunten verwacht worden. Voor de centrale overheid stond vast dat het open militaire conflict tussen stad en staat er nog zou door aanwakkeren. Over de uiteindelijke afloop, een zo goed als absolute overwinning van de vorstelijke centralisatie, bestond gezien de machtsonevenwichten ten voordele van laatstgenoemde, al evenmin enige twijfel.

Door reeds in 1400 de eerste de beste gelegenheid om een conflict met de soeverein baljuw die zelf het aantal teruggeroepen Gentse ballingen fors had opgedreven, tot een test-case voor de machtsverhoudingen in het graafschap te maken, vergiste Gent zich niet van tegenstander. Het zal voor de stad dan ook slechts een magere troost geweest zijn dat dezelfde ambtenaar door andere centrale instanties bij tijd en wijle ook gecontesteerd werd. Zolang evenwel de Bourgondische staatsvorming de allures van een *Unvollendete* droeg en het aanwenden van informele machtsuitoefening een noodzaak was, bleef een centraal ambtenaar met de bevoegdheden van de soeverein baljuw functioneel verantwoord. Dat deze bevoegdheden bij de aanvang van de 16de eeuw geleidelijk aan werden ingeperkt, kan

94. ARA, Rk. 13522.

95. Over de rol van de beide Coppenhole's, de gebroeders Jan en Frans: W. P. BLOCKMANS, *Autocratie ou polyarchie?*, p. 275 en V. FRIS, *Histoire de Gand*, Gent, 1913, pp. 151-160.

met hetzelfde staatsvormingsproces worden in verband gebracht. De fundamentele nederlaag van het Vlaamse particularisme waarop de voornoemde oorlog tegen Maximiliaan was uitgelopen, ontsloeg de centrale overheid immers van de noodzaak om nog langer een nauwelijks aan controle gebonden, autocratisch optredende soeverein baljuw in te schakelen⁹⁶. De meeste van zijn bevoegdheden zijn dan ook naar de Raad van Vlaanderen overgegaan. De rol van deze instelling in de verdere centralisatie en de zwakte van de 16de-eeuwse oprispingen van het particularisme bevestigden de efficiëntie van deze strategie.

96. Een treffende echo hiervan vangt men op in de rekening van de Raad van Vlaanderen, kort na de nederlaag van Gent tegen Maximiliaan, in 1492. Op 6 november van dat jaar int de Raad immers een boete van 200 lb. par. van twee helpers van de toenmalige soeverein baljuw "pour ce qu'ilz s'estoient jugerez (...) de donner saulffconduyt a ung banny d'Ypre de muetinerie, sans le sceu de leur dit maistre, qui de ce faire n'a aussi povoir ne auctorité, ains est reservé a mon tres redoubté seigneur". ARA, Rk. 21 862, f 6v-7r.